

УДК 341 (091)

МІХНЕВИЧ Л. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,****професор кафедри теорії та історії права****ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»**

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ЗА МЕЖАМИ КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ (ДОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД)

Анотація. Досліджено історію становлення міжнародного права у ХІХ ст. та в до-
радянський період ХХ ст. в українських (за територією) вищих навчальних закладах
(за межами класичних університетів). Виявлено обсяг викладання міжнародного права,
перелік міжнародно-правових дисциплін, витоки наукового вивчення питань міжнародної
тематики і цих закладах. Здійснено аналіз наукового доробку вчених-міжнародників.

Ключові слова: народне право, загальнонародне правознавство, міжнародне право,
історія міжнародного права, наука міжнародного права.

Постановка проблеми. Появу вітчизняних міжнародно-правових до-
сліджень у ХІХ ст. традиційно пов'язують із діяльністю університетських
професорів. І хоча за університетськими статутами 1804 р. на відділенні
«моральних і політичних наук» (перша назва юридичних факультетів уні-
верситетів) кафедри міжнародного права не існувало, окремі питання між-
народно-правової проблематики викладалися у межах предметів природ-
ного, політичного та народного права. Вже Статутом 1835 р. була заснована
кафедра «основ загальнонародного правознавства», тобто курс міжнарод-
ного права був уведений у навчальні плани під назвою загальнонародно-
го права. І лише з прийняттям наступного Статуту 1863 р. кафедру вже
йменували «кафедрою міжнародного права». Проте, як самостійна наука
міжнародне право починає розвиватися лише з другої половини ХІХ ст.
До цього моменту переважно користувалися працями іноземних авторів,
а згодом міжнародно-правові питання стали включати до навчальної літе-
ратури з енциклопедії законодавства, цивільного права та загальнонарод-
ного права. Систематичне ж наукове осмислення міжнародно-правових
явищ пов'язують із науковими розробками вчених-міжнародників, серед
яких вагоме місце займають саме юристи українських університетських
центрів. Однак, поряд з університетами на теренах України (в її сучасних
кордонах), діяли й інші вищі навчальні заклади. Так, у ХІХ ст. діяли Волин-
ський (Кременецький) ліцей, Юридичний ліцей князя Безбородька, Ріше-
льєвський ліцей та Львівський ліцей. А вже на початку ХХ ст. помітний

вклад у становлення та розвиток юриспруденції внесли професори-юристи вищих курсів та інститутів, зокрема Київських (далі – КВЖК) та Одеських (далі – ОВЖК) вищих жіночих курсів, Київського (далі – ККІ) та Харківського (далі – ХКІ) комерційних інститутів, Київського юридичного інституту (далі – КЮІ) та Новоросійського (Одеського) міжнародного інституту (далі – Н(О)МІ). Ці заклади були інноваційними вищими школами, а їх професори створили значну теоретичну спадщину, яка має непересічне значення для української юридичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія міжнародного права нині досліджена у численних працях вітчизняних науковців: М. В. Буроменського, В. Н. Денисова, А. С. Довгерта, Л. Г. Заблоцької, К. О. Савчука, О. В. Сенаторової, О. В. Тарасова та ін. Але, здебільшого, аналіз творчих звершень професорів-міжнародників досліджувався у контексті їхньої університетської діяльності. Натомість розвиток міжнародного права у ліцеях (XIX ст.) та спеціалізованих навчальних закладах початку XX ст. потребує окремого вивчення. Зауважимо, що автором даної статті вже була здійснена спроба аналізу наукового доробку вчених ККІ [1; 2] та історії Н(О)МІ [3].

Метою даної статті є дослідження ролі юристів-міжнародників ліцеїв, вищих курсів та інститутів у становленні міжнародного права як навчальної дисципліни та науки, виявлення їх творчої спадщини та визначення її впливу на подальший розвиток вітчизняного міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Так, у Волинському (Кременецькому) ліцеї (1805–1833) викладання курсу міжнародного права забезпечував професор «права природного та міжнародного». Навчальна дисципліна розпочиналася зі вступу, де пояснювалася правова термінологія, а далі йшли два розділи: 1) війни та укладення мирних угод; 2) міжнародні зв'язки та угоди, послі та їх роль у міжнародному співробітництві [4, с. 58]. Лекції у той час професори читали за власними записками, а студентам пропонували працювати з текстами першоджерел. Основним підручником для кременецьких студентів була книга ректора Віленського університету І. Стройновського («*Наука prawa przyrodzonego, politycznego, ekonomiki politycznej i prawa narodow*») (1785 р.), яка у 1809 р. була переведена на російську мову під заголовком «Наука права природного, політичного, державного господарства і права народів». Професором «права природного та міжнародного» у ліцеї був Кудлицький (Kudlytsky). Щоправда, інформації про вченого досить обмаль, не вдалося віднайти і його опублікованих праць. Відомо також, що до викладання міжнародного права долучався й професор І. А. Олдаковський, автор творів з римського, природного права та філософії права [5, с. 37].

У Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька (заснована у 1820 р., згодом перетворена в Юридичний ліцей) Статутом (§ 14) наказувалося викладати зокрема й «основи загальнонародного права». Цю дисципліну, як й інші правові курси з 1823 р. читав професор М. В. Білевич, а впродовж 1825–1830 рр. ще й професор М. Г. Білоусов [6, с. 14]. Однак друковані

праці з міжнародного права ці вчені не готували. Професори читали лекції за власними нотатками та зарубіжними посібниками. Вже після реорганізації гімназії в Юридичний ліцей (1840–1875) він став суто утилітарною школою. Тому предмет міжнародне право у навчальному плані закладу був відсутній, ліцеїстам читали лише історію іноземних законодавств [6, с. 16]. Але саме у ліцеї свій викладацький та науковий шлях розпочав В. А. Незабитовський (1824–1883), один із найвідоміших учених-міжнародників. Щоправда, ніжинський період його діяльності пов'язаний з дослідженнями історії російського права загалом та фінансового зокрема. Але серед здобутків ніжинських учених можна назвати працю професора І. В. Лашнюкова «О международных и общественных отношениях в древнейшем периоде нашей истории от призвания варяго-руссов до смерти Ярослава» (К., 1856), яка торкалася й питань історії міжнародного права.

Значно більшими є здобутки у царині міжнародного права вчених Рішельєвського ліцею (1817–1865). Так, ще за першим Статутом 1917 р. ліцеїстам читали курс «право народне». Викладав її професор єдиної правової кафедри ліцею – кафедри юриспруденції та політичної економії. Окрему ж дисципліну «міжнародне право», студенти стали вивчати з 1846 р. Тоді цей курс та курс римського законодавства були об'єднані у кафедру римського і міжнародного права. Варто зазначити, що тоді ні кафедри, ні правові дисципліни, які викладалися не були сталими, адже сама система юридичних наук перебувала у стані зародження. Відповідно викладачі читали по декілька курсів, а їх наукові інтереси не обмежувалися ні рамками займаних ними кафедр, ні рамками предметів, які вони читали. Тож до 1853 р. ад'юнктом кафедри римського і міжнародного права залишався В. П. Пахман, який ще у 1838 р. обійняв кафедру римського законодавства. А вже з 1854 р. виконувачем посади ад'юнкта став М. І. Максимов (1830–1865), який після захисту дисертації був незмінним виконувачем посади професора цієї кафедри, аж до перетворення ліцею у Новоросійський університет. В останньому він був призначений виконувачем посади екстраординарного професора кафедри історії найважливіших іноземних законодавств, але невдовзі помер, не дочекавшись відкриття університету.

М. І. Максимов був випускником Харківського університету та учнем Д. І. Каченовського. Під керівництвом останнього він підготував дисертацію «О различных методах установления промыслового налога в государствах Западной Европы» (1857). Робота не була надрукована, а згодом втрачено і рукописний екземпляр. Проте публічний захист дисертації був досить успішним, а про високий рівень роботи говорить опублікований професором А. М. Стояновим відгук. Висунуті у дисертації ідеї були досить прогресивними. Зокрема дослідник переконував, що податок є єдиною правильною формою державного прибутку, а його розмір повинен визначатися податною спроможністю особи. На його думку, перевагу прямого та непрямого податку у теорії визначити неможливо, тому вважав

невірною тезу, що прямий податок ґрунтується на прибутку, а непрямий на витратах. Загальний податок з доходів учений вважав ідеалом, який не можна застосувати до економічного побуту народів. Окрім цього, дослідник вбачав необхідним запровадження прямого податку з промислового прибутку, але ратував стягувати його лише з промислу, а не з прибутку від особистої праці. Не допускав дослідник і виділення з капітального прибутку особистого прибутку та обкладення їх окремими податками. Цікаво, що обсяг постійного і оборотного капіталу, витраченого у промислі, учений вважав мірилом промислового прибутку. Водночас визначення ступеня ризиків, він вважав важливою умовою правильної оцінки прибутку промислового підприємства [7, с. 144].

Крім дисертації, міжнародно-правову тематику мали й дві статті М. І. Максимова: «Финансовая система Великобритании в ее историческом развитии» та «О похідном налоге в Англии», підготовлені у 1856–1857 р.

Викладач ліцею О. В. Лохвицький (1830–1884), хоч і обіймав кафедру енциклопедії і історії правознавства, проте наукові інтереси спрямував на вивчення проблем міжнародного права. У 1855 р. він підготував одну із перших у Російській імперії дисертацій на ступінь магістра загальнонародного права «О пленных по древнему русскому праву XV, XVI и XVII в.» (М., 1855). Диспут, який відбувся у Московському університеті, мав «повний успіх» та викликав схвалення професорів М. М. Капустіна, І. Д. Беляєва, О. М. Бодяньського [8, с. 83]. Це історико-правове дослідження правового регулювання військового полону, де вчений дослідив три основні проблеми: 1) становище полонених на Русі; 2) державні заходи щодо звільнення полонених співвітчизників; 3) становище повернутих із полону підданих. Зауважимо, що аналіз цієї праці вже здійснено авторкою статті в окремій публікації [9].

Міжнародно-правовій тематиці присвячені й статті О. В. Лохвицького, зокрема: «Швейцарская община и её отверженцы» («Московские ведомости», 1856), «Заседание Парижского уголовного суда» («Русский вестник», 1856), «Грамоты, касающиеся отношений северо-западной России с Ригой и Ганзейскими городами в XII, XIII и XIV веках» («Русский вестник», 1857). Він активно рецензував літературні новинки з міжнародного права, зокрема підготував рецензії на книги: Н. С. Борисова «О выкупе пленных у татар» («Московские Ведомости», 1856); Д. М. Наумова «Консульское право Европы и Америки» («Отечественные Записки», 1857); В. Д. Спасовича «Об отношениях супругов по имуществу, по древнему польскому праву» («Отечественные Записки», 1857). У 1859 р. О. В. Лохвицький виїхав з Одеси. Продовжив наукову діяльність у Санкт-Петербурзі, де згодом був відзначений ступенем доктора державного права.

Спеціальні розробки з міжнародного права знаходимо й у творах ще одного викладача ліцею, ад'юнкта кафедри державного права і законів державного благоустрою і благочинності М. С. Власьева (1833–1872). Перебуваючи у закордонному відрядженні, він підготував два нариси про досвід організації

підкування про бідних та боротьбу з бродяжництвом в Англії та опублікував їх у «Журнале Министерства народного просвещения» за 1864 р.

Особливою школою був, перетворений з Львівського університету, Львівський ліцей (1805–1817). Власне юридичний факультет ліцею існував у формі юридичних студій. Викладання фахових юридичних дисциплін здійснювалося у рамках відповідних правових кафедр, які очолювали провідні професори-юристи [10, с. 56]. Так, кафедру природного права, права народів і кримінального права обіймали К. Аппельтауер (до 1806 р.) та М. Фюгер (з 1806). Саме вони забезпечували викладання такого предмету, як «право європейських народів». Але праці професора Карла Аппельтауера (1767–1851) нам невідомі. Його ж наступник на кафедрі Максиміліан Фюгер (1774–?) хоча й мав публікації, але вони були присвячені питанням кримінального та фінансового права.

На початку ХХ ст. в українських університетських центрах були засновані нові виші, які давали юридичні знання. Так, здобути ґрунтовну юридичну підготовку у Києві можна було навчаючись на правовому відділенні КВЖК (1907–1920), у ККІ (1906–1920) та у КЮІ (1917–1920). Навчальні плани цих вишів включали міжнародне та консульське право. Викладати ці курси були запрошені професори О. О. Ейхельман, П. М. Богаєвський та приват-доцент Б. С. Міркін-Гецевич. У пореволюційний час у ККІ започаткували курс міжнародного приватного права, його вів приват-доцент А. Е. Кристер.

Широко знаним міжнародником був О. О. Ейхельман (1854–1943). Сферу наукових інтересів ученого складали загальні проблеми міжнародного права та його історії. Він був переконаним позитивістом, наполягав на необхідності вивчення міжнародного права у контексті його застосування до конкретної держави. Вчений досліджував поняття і класифікацію норм міжнародного права, гарантії їх дотримання, джерела міжнародного права, питання міжнародної правосуб'єктності тощо. Окремо він вивчав історію дипломатії, становище іноземців у Росії. Цим питанням були присвячені його численні підручники та конспекти лекцій [1, с. 146]. Безперечно, О. О. Ейхельман належить до видатних юристів. Науковий доробок ученого у царині міжнародного права дослідив В. Е. Грабар [11]. Із сучасників до аналізу його творчих здобутків зверталися Л. Г. Заблоцька [12], К. О. Савчук [13] та ін.

Однак більшість його робіт, зокрема, й обидві дисертації (магістерська – «Про режим військового полону» (видана німецькою мовою, Дерпт, 1878); докторська – «Военное занятие неприятельской стороны» (Ярославль, 1879; М., 1880)), присвячені теорії і практиці права війни. Його теоретичні ідеї вплинули на прогресивний розвиток гуманітарних норм щодо режиму військового полону. Він здійснив спробу визначити з точки зору тодішнього політичного буття ті права і обов'язки, якими воюючі держави повинні керуватися на окупованій ними території. До аналізу цих праць автор даного дослідження вже зверталася [2]. Окрім того, свої погляди з

приводу діяльності міжнародних конгресів та конференцій, управління завойованими територіями, статусу воюючих та нейтральних держав, кодифікації міжнародного права тощо О. О. Ейхельман висловив у численних рецензіях на твори вчених-міжнародників. До окремих питань права війни професор повертався й пізніше. Він досліджував дотримання міжнародних конвенцій воюючими країнами у російсько-японській («Право на войну и предстоящее попечение о военнопленных русских воинах в Японии» (К., 1904) та у Першій світовій війні. У праці «Побутові підстави, правничий уклад і сучасний культурний поступ міжнародного права» вчений підтвердив свою думку, що результат війни це справа факту і залежить від перемоги сильнішої сторони, якою може зробитися і «сторона не права» [2, с. 288]. Урешті, його правові вчення щодо режиму військового полону, захоплення ворожої країни, управління окупованими територіями, права нейтралітету на межі ХІХ–ХХ ст. здійснили значний вплив на становлення законів і звичаїв війни та залишили свій слід у формуванні сучасного міжнародного гуманітарного права.

Особливе визнання дістали праці з міжнародного права П. М. Богаєвського (1866–1929). Його ґрунтовне дослідження «Красный Крест в развитии международного права» (Ч. 1–2. М., 1906–1913) є яскравим прикладом розвитку гуманітарних норм, а сам автор був визнаний кращим знавцем історії Червоного Хреста на батьківщині та за кордоном. Цій тематиці були присвячені й окремі його статті, зокрема й французькомовні праці. Також учений вивчав питання федералізму та історію російської політики відносно чорноморських проток Босфор і Дарданелли. Серед інших робіт варто назвати його працю «Восточный вопрос» (К., 1915), статтю, присвячену пам'яті Д. Л. Фільда (СПБ., 1897), та доповідь про Л. О. Камаровського. Також він редагував збірник статей «Право и мир в международных отношениях» (М., 1899) [1, с. 146]. А лекції з міжнародного права «Специальный курс международного права (Торговые трактаты)» (К., 1914), які він читав у ККІ, були видані його студентами.

Короткий період (1919–1920 р.) лекції з міжнародного права у КЮІ читав Б. С. Міркін-Гецевич (1892–1955). Щоправда, наукові праці він друкував уже в еміграції. Учений розробляв проблеми міжнародного та порівняльного конституційного права, зокрема обґрунтував концепцію раціоналізованого парламентаризму. Приват-доцент А. Е. Крістер (1886–1937), який вів у ККІ курс міжнародного приватного права, тоді також ще не писав спеціальних праць з міжнародної проблематики.

Самостійний курс міжнародного права студентам ХКІ викладав знаний харківський міжнародник професор В. А. Ястржембський (1866–?). Він автор фундаментальної праці «О капитуляциях в Османской империи» (Х., 1905). Дослідник розглядав історію розвитку інституту капітуляцій та правовий режим іноземців у Туреччині. Поширення капітуляцій (добровільні довічні привілеї від султана, які надавалися переважно іноземцям) учений пояснював тим, що турецька держава, яка була зацікавлена у розвитку

торгових, культурних та інших відносин із зарубіжними країнами, щоб забезпечити належну безпеку іноземцям, надавала їм додаткові правові гарантії (індивідуальні капітуляції). Як зазначав професор, користуючись такими пільгами і заходами безпеки, яких не мали навіть піддані султана, іноземці швидко заповнили турецькі володіння. Також В. А. Ястржембський дослідив історію розвитку, тогочасне становище і діяльність консульських установ Туреччини та особливості їх юрисдикції у цивільних, торговельних і кримінальних справах. Серед інших його праць відома рецензія на книгу М. І. Догеля «Юридическое положение личности во время сухопутной войны. Комбатанты» (Журнал Министерства народного просвещения, 1895) й брошура «Каченовский, как ученый и преподаватель» (Х., 1905).

В Одесі студентки ОВЖК теж вивчали загальний курс міжнародного права. Натомість Новоросійський (Одеський) міжнародний інститут був створений саме для підготовки юристів-міжнародників. Тож міжнародно-правові курси в його навчальних планах були представлені досить широко. Студенти вивчали загальну історію міжнародного права і історію літератури міжнародного права; історію міжнародних відносин і міжнародного права; міжнародне право (публічне і приватне); міжнародне адміністративне право; міжнародну охорону здоров'я; консульське і посольське право. Передбачався й семінарій з міжнародного права та були введені спеціальні курси: огляд військового устрою іноземних держав та юридичний огляд окремих держав.

Викладачами цих вишів були професори К. О. Кузнецов, О. Я. Шпаков та П. Є. Казанський. Перші два спеціальних праць за міжнародно-правовою тематикою тоді не друкували. Але обидві дисертації К. О. Кузнецова, хоч і були представлені до захисту на ступінь магістра та доктора державного права, торкалися державного права Англії. Так, магістерська робота «Опыты по истории политических идей в Англии (XV–XVII вв.)» була захищена у Московському університеті у 1913 р. А вже у 1916 р. у Харкові відбувся захист докторської дисертації «Английская палата общин при Тюдорах и Стюартах» (О., 1915). Професор О. Я. Шпаков міжнародно-правові питання розпочав досліджувати вже у 1920-х р., працюючи в Одеському інституті народного господарства та у науково-дослідній кафедрі «Сучасних правових проблем».

П. Є. Казанський був автором оригінальних наукових праць. Його магістерська дисертація, присвячена історії становлення норм міжнародного річкового права: «Договорные реки: Очерки истории и теории международного права» (Казань, 1895), зробила йому ім'я у науці міжнародного права. Сучасні ж учені-міжнародники найбільш значущим досягненням професора вважають його тритомну докторську дисертацію «Всеобщие административные союзы государств» (О., 1897). І дійсно, його внесок у становлення і розвиток міжнародного адміністративного права і формування концепції інституціоналізації міжнародного права, не викликає заперечень. Окремі глави дисертації (про Міжнародний союз для виміру землі,

Всесвітню телеграфну спілку, Всесвітній поштовий союз, Міжнародний союз мір і ваг, Міжнародний союз з охорони промислової власності, Міжнародний союз для друку митних тарифів, Міжнародний союз для охорони літературно-артистичної власності та інші) були опубліковані вченим як невеликі самостійні книжки (всього 18). Цій же темі присвячувався його нарис «Учение о международной администрации» (О., 1902). Фундаментальністю вирізнялися і підручники з міжнародного права П. Є. Казанського. Нині аналіз його міжнародно-правових ідей здійснив київський дослідник К. О. Савчук [14; 15].

Висновки. Отже, професори досліджуваних вишів зробили значний внесок у скарбницю наукового осмислення найрізноманітніших міжнародно-правових питань. Спочатку у ліцях міжнародно-правові питання вивчали у курсах «народне право», «загальнонародне право», «міжнародне право», «історія зарубіжних законодавств», «право європейських народів». Наукові ж розробки міжнародного права започаткували вчені Рішельєвського ліцею. На початку ХХ ст. кількість і перелік міжнародно-правових дисциплін значно зросла, особливо ґрунтовно вивчали міжнародне право у Н(О)МІ, щонайменше 15 спецкурсів. Водночас розширилася тематика наукових досліджень учених-міжнародників. Сферу їх наукових інтересів складала загальні проблеми міжнародного права, його історія, джерела, право війни, гуманітарне право, міжнародне фінансове право, міжнародне адміністративне право та інші.

Література:

1. Міхневич Л. В. Розвиток юридичної науки і освіти в Київському комерційному інституті – Київському інституті народного господарства (1906–1930 рр.) / Л. В. Міхневич. – К. : КНЕУ, 2011. – 286 с.
2. Міхневич Л. В. Право війни в дослідженнях професора О. О. Ейхельмана / Л. В. Міхневич // «Сила права і право сили: історіографічний вимір та сучасне бачення проблеми»: матеріали XXXII Міжнародної історико-правової конференції 28–31 травня 2015 р., м. Полтава. – Київ–Полтава : ПУЕТ, 2015. – С. 283–288.
3. Міхневич Л. В. Новоросійський (Одеський) міжнародний інститут – вища школа підготовки юристів-міжнародників (1914–1920 рр.) / Л. В. Міхневич // Часопис Київського університету права. – 2016 – № 3 – С. 45–48.
4. Коляденко С. Кременецький ліцей у системі освіти Волині (XIX – 30-ті рр. ХХ ст.) / С. Коляденко. – Житомир, 2002. – 131 с.
5. Міхневич Л. В. Здобутки правознавців Волинського (Кременецького) ліцею / Л. В. Міхневич // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 2. – С. 35–39.
6. Міхневич Л. В. Школа практичної юриспруденції в Ніжині / Л. В. Міхневич // «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція» – 2014. – № 9. – С. 14–17.
7. Защита диссертации на степень магистра профессором Ришельевского лицея Максимовым // Журнал Министерства народного просвещения. – 1857. – Ч. ХСVI. – Отд. VII – С. 141-144.

8. Защита кандидатом А. В. Лохвицким рассуждения на степень магистра международного права // Журнал Министерства народного просвещения. – 1855. – Ч. LXXXVIII. – Отд. VII – С. 83.
9. Міхневич Л. В. Вклад професорів Рішельєвського ліцею у розвиток теорії та історії права / Л. В. Міхневич // «Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» – 2014. – № 27. – С. 34–38.
10. Кахнич В. С. Становлення і розвиток правової освіти та науки на юридичному факультеті Львівського університету (XVII–XX ст.): історико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кахнич Володимир Степанович ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2012. – 256 с.
11. Грабарь В. Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917) / В. Э. Грабарь.. – М. : Изд. АН СССР, 1958. – 491 с.
12. Заблоцкая Л. Г. История развития науки международного права в Киевском университете в дооктябрьский период : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право» / Л. Г. Заблоцкая. – К., 1991. – 27 с.
13. Савчук К. О. Отон Отонович Ейхельман – видатний представник київської школи міжнародного права / К. О. Савчук // Часопис Київського університету права. – 2009. – №3. – С. 236–242.
14. Савчук К. А. Вклад Петра Евгеньевича Казанского в развитие мировой и отечественной науки международного права / К. А. Савчук // Альманах международного права. – 2011. – Выпуск 3. – С. 221–226.
15. Савчук К. О. Міжнародно-правові ідеї Петра Євгеновича Казанського та їх значення для сучасної науки міжнародного права / К. О. Савчук // Часопис Київського університету права. 2011. – № 4. – С. 339–343.

Михневич Л. В. Международное право за пределами классических университетов (досоветский период)

Аннотация. Исследована история становления международного права в XIX в. и в досоветский период XX в. в украинских (за территорией) высших учебных заведениях (за пределами классических университетов). Установлен объем преподавания международного права, перечень международно-правовых дисциплин, истоки научного изучения вопросов международной тематики. Осуществлен анализ научного наследия ученых-международников.

Ключевые слова: народное право, общенародное правоведение, международное право, история международного права, наука международного права.

Mikhnevych L. The International law outside classic universities (pre-Soviet period)

Summary. There was explored the history of the formation of the international law in Ukrainian (by territory) higher education institutions (outside of classical universities) in the nineteenth century and in the pre-Soviet period of the twentieth century. There was found out the volume of teaching of the international law in the Volhynia (Kremenec) lyceum, Legal lyceum of prince Bezborod'ka, Rishel'evskiy lyceum and Lviv lyceum. There was established that international law problems were studied in courses under the name «folk right», «national right», «international law», «history of foreign legislations», «right for the European people». Sources of scientific study of the international law were exposed by the scientists of Rishel'evskiy lyceum. There was established that that in the beginning of the XX age educational courses such as the international

law, the consular right, the international private law was studied by students of faculties of law of higher women courses (Kyiv and Odesa), commercial institutes (Kyiv and Kharkiv), Kiev legal institute. In the same time students of the Novorosiyskiy (Odesa) international institute were studied the history of the international law and the history of literature of the international law; the history of international relations and international law; the international law (public and private); the international administrative law; consular and ambassadorial right etc. The scientific inheritance of the Kiev, Kharkiv and Odesa specialists in the international law was analyzed. There was established that sphere of their scientific interests was the general issues of international law, its history, sources, the right of war, humanitarian right and others.

Key words: national law, universal jurisprudence, international law, history of international law, science of international law.